

УДК 340.1

А.Й. Француз
доктор юридичних наук
професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Заслужений юрист України, Герой України
Університет економіки та права «КРОК»

Н.П. Костюк
ст. викладач кафедри психології, соціології та права
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Поняття ефективності правозастосовчої діяльності

У статті досліджуються поняття ефективності правозастосовчої діяльності, досліджені фактори, що впливають на стан ефективності правозастосовчої діяльності, вказані шляхи підвищення рівня ефективності в процесі застосування норм права.

Ключові слова: ефективність, правозастосовча діяльність, критерії ефективності.

А.И. Француз
д. ю. н., профессор
заведующий кафедрой государственно-правовых дисциплин
Заслуженный юрист Украины, Герой Украины
Университет экономики и права «КРОК»

Н.П. Костюк
ст. преподаватель кафедры психологии, социологии и права
Винницкий торгово-экономический институт КНТЕУ

Понятие эффективности правоприменительной деятельности

В статье исследуется понятие эффективности правоприменительной деятельности, изучены факторы, влияющие на состояние эффективности правоприменительной деятельности, указаны пути повышения уровня эффективности в процессе правоприменения.

Ключевые слова: эффективность, правоприменительная деятельность, критерии эффективности.

A. Frantsuz
*Doctor of Law, professor,
Head of State and legal disciplines Department
Honored Lawyer of Ukraine, Hero of Ukraine
“KROK” University*

N. Kostyuk
*Senior Lecturer in psychology, sociology and law Chamber
Vinnitsa trade and economic institution KNTEU*

The concept of effectiveness of law enforcement

The article explores the concept of the effectiveness of enforcement activities, studies the factors affecting the state of effectiveness of the law enforcement, indicates ways to improve the level of effectiveness in the process of enforcement .

Key words: efficiency, law enforcement activity, performance criteria.

Постановка проблеми

В юридичній літературі минулих років спостерігалися два аспекти у вивченні ефективності правових норм. «Щоб перейти від сталих теоретичних положень до конкретних досліджень ефективності юридичної норми, необхідно створити, з одного боку, теорію ефективності права як такого, а з іншого – методику емпіричної перевірки уможливно висунутих гіпотез» – пишуть В. Б. Нікітін, В. В. Орехов, Я. І. Спіридонов [3, с. 90]. Більшість учених справедливо зауважували, що «визначення ефективності в різних галузях права за своєю сутністю має бути одноплановим, однозначним, і водночас враховувати специфіку регульованих суспільних відносин, особливості видів правопорушень» [4, с. 91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останніми роками правова наука стала приділяти пильну увагу дослідженню проблем ефективності правового регулювання і, насамперед, ефективності правових норм та ефективності правозастосовчої діяльності. Дослідженням ефективності правозастосовчої діяльності присвячені праці: В. Б. Нікітіна, В. В. Орехова, Я. І. Спіридонова, В. В. Лазарева, М.М. Марченко, А. Б. Венгерова, [3, с. 90; 4, с. 91; 5, с. 640;

6, с. 382]. Питання ефективності правозастосовчої діяльності стали предметом дисертаційних досліджень В. О. Сірінко (Воронеж, 2004 р.), Л. В. Веркієнко (Москва, 2002 р.), С. Б. Швецова (Санкт-Петербург, 2004 р.), І. М. Маріної (Москва, 2009 р.).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на широке вивчення питань ефективності застосування норм права, існує потреба у фундаментальному дослідженні ефективності правозастосовчої діяльності. На сучасному етапі правова наука має розробити систему показників (критеріїв), які характеризуватимуть ступінь досконалості норм права, що видаються як у змістовному, так і техніко-юридичному сенсі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження поняття ефективності правозастосовчої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

З'ясовуючи питання щодо проблем ефективності правозастосування, потрібно розглянути основні методи, за допомогою яких можна вирішити цю проблему. Перший метод, на який ми звернемо увагу, метод поетапної правової технології. Цей метод передбачає послідовний комплекс

заходів, апробованих і вивіренних на практиці, що спрямовані на раціональну зміну і перетворення системи та інститутів правозастосування.

На сучасному етапі побудови і розвитку самостійної, незалежної, правової, соціальної, демократичної держави він є найбільш доцільним, тому що має за мету поетапні перетворення, зміни, здійснення яких зменшить розрив між матеріальним правом і механізмом його реальної дії. Органи державної влади в Україні повинні визначати не пошук кінцевого результату, як основне своє завдання, а поетапно, поступово, шляхом внесення поправок до правозастосовчої практики, виправлення, вдосконалення окремих законодавчих актів з метою збільшення ефективності їх дії, будувати правову державу. Надаючи пріоритет поетапним змінам, досягаються кращі результати, ніж коли ставиться нездійсненна мета і не впроваджуються методи її досягнення, що сприяє період країни.

Визначаючи проблемні питання правозастосовчого процесу, необхідно звернути увагу на три основних блоки. До першого блоку слід віднести вимоги, що ставляться до самої особи правозастосовувача як уповноваженого суб'єкта, який забезпечує нормальний хід усього правозастосовчого процесу. Серед інших, це вимоги компетентності, етичності, освіченості, ерудованості, ініціативності, самовладання, самокритичності, спостережливості, організованості, самостійності, наполегливості, принциповості, гуманності, чуйності, терпимості, поваги, доброзичливості тощо.

Підкреслимо, що залежність ефективності правозастосування від особистих якостей посадових осіб простежується на усіх етапах правозастосування, а не тільки на етапі прийняття рішення. До особистих якостей суб'єкта застосування норм права слід віднести: юридичну підготовку, практичний досвід, рівень правосвідомості, культури, професійну етику, індивідуальні психологічні характеристики, зацікавленість в прийнятті рішень.

До другого блоку варто віднести вимоги, що ставляться до самої правозасто-

совчої діяльності. Це, зокрема, вимоги об'єктивного та повного дослідження фактичних обставин; суворе дотримання правозастосовчим органом норм матеріального права; прийняття рішення в межах компетенції і у встановлених законом процесуальних формах; забезпечення контролю та нагляду за законністю правозастосовчої діяльності; право на оскарження незаконних актів; встановлення суворої юридичної відповідальності посадових осіб тощо.

До третього блоку слід віднести вимоги, що ставляться до правозастосовчого акту, який об'єктивує результати правозастосовчої діяльності. Серед їх значної кількості слід виділити наступні вимоги: правозастосовчий акт повинен здійснюватися на основі та у відповідності з нормами права, тобто носити піднормативний характер; бути компетентним, тобто здійсненим уповноваженими на те органами держави, посадовими особами; бути здійсненим у відповідності до норм матеріального та процесуального права; служити одним із засобів виконання організуючої творчої діяльності держави. Поряд із наведеним необхідно виділити і вимоги конкретності, короткості, чіткості, ясності, вмотивованості, докладності, повноти, зрозумілості, коректності, культурності тощо.

Л. В. Веркієнко також звертає увагу на те, що основні умови підвищення ефективності правозастосовчої діяльності органів державної влади поділяються на об'єктивні (економічний стан держави, політична ситуація, техніко-юридичні та інформаційно-забезпечувальні якості нормативних правових актів та інших форм права) і суб'єктивні (рівень професійної підготовки державних службовців, їх морально-психологічні характеристики, правосвідомість, правова культура) [7, с. 2].

Ефективність правозастосування є результатом впливу різноманітних факторів. З одного боку, вона визначається якістю і змістом засобів, з іншого – факторів, що виникають об'єктивно і опосередковують хід і результати правозастосування. Об'єктивні фактори можуть підсилювати або зменшувати результативність реалізації засобів, що спеціально використовуються

з метою оптимізації правозастосування. Тільки при взаємодії юридичних і неюридичних засобів можна підвищити ефективність застосування норм права [8, с. 9].

Ми хочемо звернути увагу на вплив, що здійснюється на процес застосування норм права, ірраціональних факторів, які виникають спонтанно, тобто ідеться про моменти стихійності, невизначеності, безсвідомої поведінки, випадковості, вірогідності. Під ефективністю правозастосовчої діяльності органів державної влади розуміється найбільш повне і оперативне досягнення результатів конкретною правовою нормою, інститутом права, галузю права, по відношенню до поставлених цілей і завдань, шляхом видання та реалізації правозастосовчих актів, за умови неухильного дотримання принципів правозастосування та забезпечення їх реального виконання. Акцент дефініції зміщується від традиційного розуміння ефективності правозастосування органів державної влади, як результату в досягненні мети нормативного акту, в бік характеристики засобів, за допомогою яких ця мета досягнута, тобто принципів правозастосовчої діяльності. Відповідно, передумови, що впливають на ефективність правозастосування органів державної влади, можна також поділити на дві групи: якість правової норми; особливості властивостей, станів і зв'язків об'єктів, на які впливають норми [9, с. 10].

Дієвим засобом підвищення ефективності застосування права є контроль за діяльністю суб'єктів застосування норм права. Система контролю повинна поєднувати державний і громадський контроль [10, с. 12]. Недоліком всіх робіт щодо дослідження проблем ефективності діяльності із застосування норм права, на наш погляд, є те, що дані системи не передбачають умови, яка впливає на ефективність правозастосування, «інформаційне забезпечення», тобто попередній аналіз ефективності на основі даних про соціальну, економічну ті інші ситуації на території, де здійснюється правозастосування. Необхідність наявності такої умови викликана особливостями регульованих відносин, обумовлених геосоціальними чинниками,

і неможливістю оперативно враховувати всі зміни, що відбуваються в суспільстві. Це веде до відставання правосвідомості конкретного суб'єкта застосування норм права і до неправильних оцінок регульованих відносин, що своєю чергою виявиться в актах застосування норм права, що не відповідають вимогам об'єктивності, адекватності і т.п.

Вимір ефективності здійснюється за допомогою якісних і кількісних показників, що характеризують зміст, форми, методи і особистий стиль поведінки. Джерелами показників є данні спеціальних досліджень, аналітичні документи, звітні документи, статистична звітність. Критеріями відбору показників, які використовуються для виміру ефективності є їх здатність: 1) відображати реальні результати, отримані на підставі основних напрямів діяльності органів виконавчої влади; 2) відображати причинно-наслідкову залежність між діяльністю органів виконавчої влади і рішеннями, що приймаються в результаті цієї діяльності; 3) стимулювати творчу і ділову активність суб'єктів; 4) характеризувати внесок служб і окремих суб'єктів органів виконавчої влади у вирішення загальносистемних завдань; 5) забезпечити порівняння відповідних показників між собою, як у просторі, так і в часі; 6) відображати у вимірювальній формі якісні характеристики функціонування органів виконавчої влади, структурних підрозділів, окремих суб'єктів органів виконавчої влади.

Потрібно враховувати як позитивний, так і негативний досвід у процесі проектування ефективності застосування норм права органами виконавчої влади. Однак у процесі вивчення проблеми правозастосовчої діяльності недостатньо виробити спосіб визначення її ефективності, необхідно вивчити і запропонувати конкретні заходи, спрямовані на підвищення ефективності цієї діяльності. У зв'язку з цим, одним із важливих кроків на шляху удосконалення правозастосовчої діяльності є прийняття закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та внесенням змін до закону України «Про прокуратуру».

Відтак сьогодні в Україні створюється антикорупційна система, яка протидіятиме корупції в органах державної влади. Утворене Президентом України Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [1, с. 2].

У Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на яку покладаються такі функції:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативнорозшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;

2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [2, с. 3].

Створення антикорупційної системи має сприяти підвищенню ефективності правозастосовної діяльності, але цього недостатньо, потрібно підвищувати про-

фесійну підготовку юридичних кадрів і правову освіту населення, удосконалювати державне управління з метою протидії корупції.

Проведене дослідження дає можливість виділити два напрями вдосконалення законодавства, що регулює правозастосовчу діяльність державних органів влади. Перше з них – вдосконалення правових норм, які закріплюють правомочності посадових осіб органів державної влади щодо винесення індивідуальних правових рішень поза документальною формою (матеріальні норми), і друге – регулювання процедури, процесу їх реалізації (розвиток процесуальних норм).

Підсумовуючи все вище перераховане, потрібно звернути увагу на те, що ефективність юридичного процесу зі змістовної сторони характеризується, по-перше, соціально-ціннісною обумовленістю права, що дає змогу зрозуміти ефективність права з точки зору відповідності правових явищ природно-правовим цінностям, допомагає розмежувати правові і не правові закони. По-друге, потрібно враховувати системний критерій ефективності, який виявляється в механізмі реалізації, дає можливість зрозуміти нам, що ефективність правового впливу залежить не лише від статички, але й динаміки, тому що сенс права виявляється в можливості практичного регулювання суспільних відносин. Слід також зазначити, що ефективність застосування норм права органів державної влади – це діяльність суб'єктів застосування норм права, яка досягає саме тих цілей правової норми, які втілюються в момент винесення правозастосовного акту.

Література

1. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
2. Закон України «Про прокуратуру» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
3. Никитин В.Б., Орехов В.В., Спиридонов Л.И. О возможном подходе к исследованию эффективности правовой нормы / В. Б. Никитин, В. В. Орехов, Л. И. Спиридонов // Проблемы социологии права. – Вильнюс, 1970. – Вып. 1. – С. 90.
4. Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов. / В. В. Лазарев. – Казань, 1975. – С. 91.
5. Марченко М. М. Теория государства и права / М. М. Марченко. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – С. 640.
6. Венгеров А.Б. Теория государства: Учебник для юр. вузов / А. Б. Венгеров. – М., 2004. – 528 с.

7. Веркиенко Л. В. Применение права органами исполнительной власти Российской Федерации: современные проблемы эффективности и совершенствования законодательства: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Веркиенко Любовь Владимировна; – Москва, 2002. – 24 с.
8. Швецов С. Б. Эффективность правоприменительной деятельности: современные проблемы эффективности и совершенствования законодательства: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Швецов Станислав Борисович; – Санкт-Петербург, 2004. – 32 с.
9. Сиринько В. А. Правоприменительная деятельность органов исполнительной власти: современные проблемы эффективности и совершенствования законодательства: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Сиринько Валерия Александровна; – Воронеж, 2004. – 36 с.
10. Марина И. Н. Средства повышения эффективности норм права: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Марина Ирина Николаевна; –Москва, 2009. – 28 с.